

Hva ligger i ordet «medfødt»?

TEKST

Hanno Sandvik

PUBLISERT 5. mai 2010

Debattene som i det siste har blitt ført om menneskets natur, har vist at mange ikke-biologer hører ordet «medfødt» som om det var ensbetydende med «uforanderlig», «statisk» eller «determinerende». Ingenting av dette er tilfellet.

Som eksempel kan man se på nordmenns kroppshøyde, som har økt med ti centimeter over de siste hundre år – dvs. så fort at evolusjonære endringer ikke kan være årsaken. Økningen forklares derfor kulturelt, nemlig gjennom forbedret kosthold og folkehelse. Er biologi dermed uten betydning? På ingen måte: arvematerialet dikterer ikke en uforanderlig kroppshøyde, men gir en plastisk «anbefaling», som kroppens fysiologi finjusterer i forhold til bl.a. ernæringsbetingelsene som individet opplever under sin oppvekst. Dermed gir de medfødte «anbefalingene» til enhver tid en fullgod forklaring på kroppshøyden, samtidig som de kulturskapte endringene i oppvekstmiljøet forklarer den observerte økningen.

«Det ligger ingen selvmotsigelse i en lengsel etter et langvarig og nært parforhold og et ønske om rask og tilfeldig sex»

Den kulturelle forklaringen gir svar på hvilke helsepolitiske virkemidler som hadde størst betydning for økningen. Den biologiske forklaringen gir svar på hvordan menneskelige kropper responderer på næringskvalitet. Begge spørsmål er berettigede, begge er interessante, og begge er relevante i hver sin sammenheng. Dessuten blir ingen av forklaringene mindre verdt av at den andre også eksisterer.

Derfor er det så synd at debatten om arv og miljø – når den nå endelig har avansert fra enten-eller-stadiet til en både-og-forståelse – har dreid mot å diskutere prosenttall: Hva er forholdet mellom arv og miljø? 20:80? 70:30? 50:50? Dette viser dessverre at vi ikke er helt i mål. Problemet med denne debatten er nemlig at den fremdeles fører til konkurransenkning mellom samfunnsvitere og biologer, siden «mer biologi» i så fall nødvendigvis oppfattes til å bety «mindre kultur». Men debattens premisser er feilaktige: Effektene av arv og miljø er ikke additive, de er sammenflettet og gjensidig betingende. Kulturelle forklaringer utvikles ikke på bekostning av biologiske forklaringer, men kommer i tillegg – og handler stort sett om ulike forklaringsnivåer.

Medfødte adferdstilbøyeligheter er kontekstavhengige og plastiske. De kan endres, forsterkes eller undertrykkes gjennom kulturelle normer, tidligere erfaringer, moralske verdier, bevisste valg – og gjennom andre medfødte adferdstilbøyeligheter.

Når menneskets medfødte emosjonsregister debatteres, er det ofte bare snakk om de negative eller «dyriske» sidene ved vår natur: vold, utroskap, sjalusi osv. Men et helt arsenal av andre tilbøyeligheter er akkurat like medfødt, deriblant evnen til samarbeid og altruisme, eller til kjærlighet, tilknytning og omsorg. Det ligger ingen selvmotsigelse i at både en lengsel etter et langvarig og nært parforhold og et ønske om rask og tilfeldig sex er del av menneskenaturen – begge tilbøyeligheter gjør seg gjeldende i ulike situasjoner og trigges av ulike stimuli.

Skepsisen som biologiske forklaringer av menneskelig adferd gjerne blir møtt med, har sin grunn i nettopp denne misforståtte antagelsen at «medfødt» betyr «determinert». I så fall kunne man nemlig vanskelig ha forhindret utroskap eller vold. Men siden medfødte egenskaper *er* foranderlige, kan kunnskap om hva disse tilbøyelighetene består i, nettopp hjelpe oss i å begrense de som er uønskelige, og fremelske de som er ønskelige. Å hjelpe mennesker som sliter med å få dette til, er jo en del av psykologenes hverdag.

Sånn sett er det kanskje betryggende å høre at også de egenskapene som trengs i denne sammenheng, og som en del ikke-biologer åpenbart oppfatter som det diametralt motsatte av «biologi» – nemlig evnene til å lære, ta bevisste valg, være kreativ, skape kultur – er medfødte. Det er tross alt ikke tilfeldig at alle friske medlemmer av vår art har disse evnene, mens representanter av andre arter ikke har dem (eller i betydelig mindre grad). La oss bruke disse evnene til noe fornuftig.

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 47, nummer 5, 2010, side 460

TEKST

Hanno Sandvik